

Váldeguoddedilálašvuohta – lobálašvuođafápmudus – boahhteáiggefápmudus

Olbmuide geain lea demeansa, šaddá goas nu dávdda ovdáneami geažil dárbu veahkkái sáhttit fuolahit iežaset beroš-tumiid ollásit, nugo stivret ekonomii ja/dahje dehálaš mearrádusaid dahkat eambo persovnnalaš dilálašvuođaid dáfus.

Váldeguoddedilálašvuohta lea almmolaš ortnet olbmuide geat dárbbasit veahki fuolahit iežaset beroštumiid. Stáhtahálddašeaddji nammada váldeguoddi. Olmmoš ieš, lagasolmmoš dahje doavttir sáhtta bivdit ahte nammaduvvo váldeguoddi. Suohkana suohkanlaš fuolla- dahje sosiálabálvalusas lea maid dieđihan-geatnegasvuohta go sii oaivvildit ahte muhtin dárbbasa váldeguoddedilálašvuođa.

Jus galgá oazžut nammaduvvot válde-guoddi, de ferte olbmos leat veahkkedárbu, ii ge sáhte mediisinnalaš dili geažil ieš áimmahuššat iežas beroštumiid. Demeansa sáhtta leat dakkár dilli. Sáhtta bivdit ahte váldeguoddis leat earenoamáš iešvuođat, nugo ovdamearkka dihte ahte son lea sámeielat. Ollu olbmot geain lea demeansadiagnosa, eai dárbbas váldeguoddi, daningo sin oapmahaččat fuolahit sin persovnnalaš ja ekonomalaš beroštumiid ovdamearkka dihte boahhteáiggefápmudusa bokte.

Son gii galgá oazžut nammaduvvot váldeguoddi, galgá čálalaččat miehtat váldeguoddedilálašvuođa ásaheapmái, gii galgá leat váldeguoddi ja maidda bargguide galgá váldeguoddis oazžut veahki. Spiehkasteapmi lea jus dat gii dárbbasa váldeguoddi, ii dieđe, ii nagot doalahit, ii ge máhte mitalit iežas dárbbuid. Jus iežas daguid ja válljejumiid ipmirda, de sáhtta vaikko goas bivdit váldeguoddedilálašvuođa heaittihuvvot.

Beroškeahttá makkár dilis olmmoš lea geasa nammaduvvo váldeguoddi, de galgá guldalit maid dat olmmoš lohka ja son galgá beassat mitalit iežas oaiviliid ja sávaldagaid. Dát guoská nai mearrádusaide mat dahkkojit maŋnel go váldeguodde-dilálašvuohta lea ásahuvvon. Jus olbmos geas lea váldeguoddi, ii leat vejolašvuohta buktit iežas oaiviliid, de galgá deattuhit navdojuvvon dáhtu.

Váldeguoddedilálašvuohta galgá dušše nu viiddis go dárbbasuvvo, ii ge váldeguoddis galgga eanet váldi go dan masa lea dárbu. Stáhtahálddašeaddji bearráigeahčča maid váldeguoddi bargá. Váldeguoddi ovdamearkka dihte ii sáhte vuovdit viesu, váldit loana, addit stuora skeaŋkkaid ii ge juohkit ovdagihtii árbbi ovdalguo stáhtahálddašeaddji álggos lea dohkkehan dan. Stáhtahálddašeaddji sáhtta váldeguoddis váldit eret barggu jus lea dárbbaslaš vuhtiváldit olbmo geas lea váldeguoddi. Váldeguoddis lea jávohisvuođageatnegasvuohta, muhto váldeguoddis sáhtta dárbbu mielde mitalit gean ovddas lea váldeguoddi, ja mii váldeguoddedilálašvuhtii gullá.

Oapmahaččat, nugo náittosguoibmi/ovttas-ássi, mánat dahje váhneamat, áinnas sáhttet nammaduvvot váldeguoddis. Válde-guoddis lea dábbalaččat rehketdoallogeatnegasvuohta, ja son ferte sáddet jahkása rehketdoalu stáhtahálddašeaddjái. Dát guoská buohkaide, earret váldeguoddiide geat leat náittosguoimmit dahje ovttasássit. Sis dábbalaččat ii leat rehket-doallogeatnegasvuohta. Váldeguoddi sáhtta barggu ovddas oazžut mávssu mearriduvvon máksomeriid vuodul. Dan dábbalaččat máksá son geas lea válde-guoddi. Jus olbmos geas lea váldeguoddi, ii leat doarvái ruhta, de sáhtta stáhtahálddašeaddji máksit goluid. Go lagasolbmot leat váldeguoddit, de sii dábbalaččat eai oaččo mávssu barggu ovddas.

Eará ortnegat mat eai leat váldeguodde-dilálašvuohta, muhto gullet seamma láchkaortnegii, leat Lobálašvuođafápmudus ja Boahhteáiggefápmudus.

Lobálašvuođafápmudus addá buohcci olbmo lagas oapmahaččaide formálalaš gelbbolašvuođa hálldašit beaivválaš ekonomii ja mat gusket vissui ja birgemii/ealiheapmái, máksit veauid, divadiid je. nu ahte váldeguoddedilálaš-vuođaeiseváldi (stáhtahálddašeaddji) formálalaččat ii dárbbas nammadit dán olbmo váldeguoddis. Lobálašvuođafápmudusa oktavuodas eai sáhte oapmahaččat geavahit ruđaid stuorát ekonomalaš doaimmaide, nugo ovdamearkka dihte oastit ja vuovdit giddodagaid dahje investeremiidda, dahje áimmahuššat persovnnalaš beliid nugo ohcat bálvalusaid dahje váldit mearrádusaid. Dan muddui go lea dárbu dakkár geavahemiide, de ferte son gii dakkáriid galgá dahkat, formálalaččat nammaduvvot váldeguoddis, dahje ferte gávdnot gustovaš boahhteáiggefápmudus.

Boahtteáiggefápmudus lea eaktodáhtolaš priváhta ortnet mii sáhtá váldeguoddedilálašvuođa molssaeaktun.

Boahtteáiggefápmudusain sáhtát mearridit mot don háliidat dus galgá leat boahtteáiggis.

Boahtteáiggefápmudus lea čálalaš fápmudus mii muitala mot don háliidat iežat ekonomalaš ja/dahje persovnnalaš áššiid ordnejuvvot go ieš šat dan it nagot dahkat. Fápmudus berre čielgasit muitalit mot don háliidat ahte du beroštumit galget fuolahuvvot.

Son, gean don fápmudusas válljet bargat iežat ovddas, gohčoduvvo válddálaš. Boahtteáiggefápmudusas sáhtát mearridit geas dát fápmudus galgá leat ja maid válddálaš galgá dahkat du ovddas. Don sáhtát mearridit ahte ovttas dahje eambbogiin galgá leat fápmudus ovddastit du.

Vaikko lea ráhkaduvvon boahtteáiggefápmudus, de sáhtá álggahit dábálaš váldeguoddedilálašvuođa jus boahtteáiggefápmudus ii leat doarváii ja váldeguoddedilálašvuođa eavttut leat devdojuvvon.

Eanet dieđuid gávdná neahttačujuhusas
www.sivilrett.no